

Kapittel 2:

Alternativ planleggarutdanning i Tromsø: Inspirasjonen frå Ottar Brox

Nils Aarsæther, med bidrag frå Bjørn Hersoug

Dette kapittelet handlar om forspelet til utdanninga i «Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning» ved Universitetet i Tromsø. Det er det første av fem kapitel som tar føre seg dette studiet, og det vert etterfølgt av kapitel som tar føre seg utviklinga utover på 1970-talet, på 1980-talet, i perioden 1990–2007 og til sist i perioden 2008–2024.

Forhistoria til studiet kan tidfestast til tida mellom 1969 og 1973: I februar 1969 vart Fagutvalet for samfunnsfag nedsett, av Interimsstyret ved Universitetet i Tromsø. Fagutvalet skulle førebu undervisning i samfunnsfag ved det nye universitetet. Først fem år seinare, januar 1974, starta undervisninga i «Distriktsplanlegging mellomfag». Framstillinga av det som skjedde frå 1969 og fram til undervisningsstart baserer seg i stor grad på historikaren Narve Fulsås si bok om Universitet i Tromsø sine første 25 år (Fulsås 1993), på notat og arkivmateriale, og på samtalar med tidlegare studentar og kollegaer.

Det faglege grunnlaget for den alternative planleggarutdanninga vert via mykje plass i denne framstillinga, for tankane bak dette studiet representerte eit brot, både med etablert akademisk organisering og med praksis i det planfaglege feltet. Og ein stor del av det tankegodset som blei formulert i denne tida, prega av dei framgangsrike samfunnsfaga, har vi framleis med oss i dag.

<https://doi.org/7557/7.7870> Aarsæther, N & Hersoug, B.: Alternativ planleggarutdanning i Tromsø: Inspirasjonen frå Ottar Brox. I Aarsæther, N, (red.): Samfunnsplanlegging gjennom 50 år. Septentrio Reports 2 (2024).

© 2024 The author(s). This is an Open Access publication distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

I jakta på det faglege grunnlaget kjem vi ikkje utanom Ottar Brox (1932 – 2024) og den betydninga han har hatt for den samfunnsfaglege satsinga i Tromsø generelt, og for studiet i samfunnsplanlegging spesielt. Startar vi med Ottar Brox, må vi ta føre oss boka *Hva skjer i Nord-Norge?* – debattboka som vart utgitt på Pax forlag i 1966. Analyser og resonnement i denne boka har vore ei heilt sentral inspirasjonskjelde i arbeidet med å etablere ei alternativ utdanning i samfunnsplanlegging – det som skulle vere ei planleggarutdanning «med utgangspunkt i lokalsamfunnets problematikk».

Etter drøftinga av det faglege grunnlaget vert det ei framstilling av etableringsfasen ved Institutt for samfunnsvitenskap, med rekruttering av stab og studentar, i ei tid med sterke fagpolitiske rivningar. Her kjem også Bjørn Hersoug inn med ei beskriving av den fyrste tida ved Universitetet i Tromsø, sett frå studenthald. Til slutt ser vi tilbake på eit grunnleggande dilemma: Kunne eit studium basert på sosialantropologisk forskning og på kapitalismekritisk plananalyse gi eit godt grunnlag for utøving av planleggarjobbar, for kandidatar som etter å ha gjennomført utdanninga søkte seg til kommunar, fylke og statlege organ? Greidde fagmiljøet å utvikle og løfte fram alternative, «positive» planmodellar som svar på dette spørsmålet?

Planleggarutdanning i eit tverrfagleg miljø

Å etablere ei planleggarutdanning ved det nye Universitetet i Tromsø var ikkje noko som stod høgt på dagsordenen. Utdanningspolitisk var det først og fremst medisinarutdanninga, og deretter behovet for ei høgre fiskerifagleg utdanning som prega debatten og utviklingsarbeidet. Etablering av «en planleggerutdanning med utgangspunkt i lokalsamfunnets problematikk»¹ vart initiert meir i det stille, nærare bestemt i Fagutvalet som førebudde etableringa av samfunnsfag ved det nye universitetet.

Etter at Stortinget hadde vedteke å opprette det nye Universitetet i Tromsø i 1968, vart det først sett ned eit interimsstyre. Naturleg nok var det opprettinga av eit medisinstudium i Tromsø - i skarp konkurranse med Trondheim – som var interimstyret si viktigaste oppgåve. Men for å dekke heile spekteret av fagfelt som det nye universitet skulle bygge ut, oppretta

¹ Denne formuleringa er henta frå *Innstilling om samfunnsfag og humanistiske fag ved Universitetet i Tromsø*, side 205. Akkurat kven som opphavleg formulerte den er uvisst.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

interimsstyret seks fagutval. Eit av desse var Fagutvalg for samfunnsfag, oppretta i februar 1969, med seks medlemmer fra akademia, og fire studentrepresentantar. Her var samfunnsvitskapen sine tungvektarar godt representerte: Statsvitaren Knut Dahl Jacobsen var leiar av utvalet. Sosialantropologen Fredrik Barth og sosiologen Wilhelm Aubert var blant dei oppnemnde. Fagutvalet hadde sitt første møte i mars 1969, og det siste møtet i desember 1970. Av tolv møte var det berre eitt som vart halde i Tromsø. Mandatet for utvalet var breitt; det skulle utforme forslag til forskingsfelt, fag og studieordningar ved utbygginga av «de samfunnsvitenskapelige fag» (Universitetet i Tromsø 1972:184-186).

Knut Dahl Jacobsen (1925-1999) fekk ein nøkkelrolle i arbeidet, han var nemleg også medlem av interimsstyret for det nye universitetet. Dahl Jacobsen hadde bakgrunn som professor og grunnleggjar av studiet i offentlig administrasjon ved Universitetet i Bergen. Han hadde skrive doktorgradsavhandling om rettleiingstenesta i landbruket², og var ein pioner på studiar av forholdet mellom den offentlege forvaltninga og brukarane. I sine forskingsarbeid kritiserte han den einsidige vekta på regelstyring i forvaltninga, ein praksis som kunne kome i konflikt med både politiske føremål, og med den problemoppfatninga som brukarane prøvde å formidle. Den faglege slektskapen mellom statsvitaren Dahl Jacobsen og sivilagronomen Ottar Brox var det dermed lett å få auge på. Det var særleg Dahl Jacobsen som la premissa for og dreiv fram arbeidet i fagutvalet (Fulsås 1993:132). Ottar Brox var ikkje oppnemnd som medlem av fagutvalet, og han var heller ikkje med på møta (Brox 2014:34).

Fagutvalet var tydeleg innstilt på at det samfunnsvitenskaplege fagtilbodet måtte vere relevant for landsdelen sine spesielle behov. Utvalet la også vekt på at samfunnsvitenskapen måtte bygge ut kompetanse på område der forskning i Nord-Norge allereie var i gang, og på område der ein kunne utnytte landsdelen sine spesielle moglegheiter (Universitetet i Tromsø 1972:195). På

² Knut Dahl Jacobsen (1964): *Teknisk hjelp og politisk struktur*. Skrifter: nr 2, Institutt for rettssosiologi og forvaltningslære, Universitetet i Oslo. Oslo: Universitetsforlaget trykningsentral.

dette grunnlaget gjorde Fagutvalet framlegg om oppretting av fem tverrfaglege forskingsgrupper:

1. Sosialpolitikk og aksjonsforskning
2. Samiske studier
3. Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning
4. Skoleforskning
5. Fiskeriøkonomi

Tema for dei fem foreslåtte forskingsgruppene var i all hovudsak retta inn mot aktivitet innan offentleg sektor. Framlegget om den femte gruppa, «Fiskeriøkonomi» må sjåast meir som ein kime til opprettinga av Norges Fiskerihøgskole, enn som ein utdanningsveg innan Institutt for samfunnsvitenskap. Det vart ikkje konkret tatt stilling til korleis undervisninga skulle organiserast, det viktige for Fagutvalet var å identifisere samfunnsområde med utfordringar som det kunne byggast forskingsmiljø og utdanningsvegar rundt.

Utvalet la vekt på at forskingsgruppene måtte vere tverrfaglege, men var fullt klar over at dette ville bryte med den etablerte organiseringa i fagdisiplinar ved andre og etablerte lærestader. Her var budskapet at både lærarar og studentar måtte:

... leve med et spenningsforhold mellom problemorientert forskning og studium, og en mer disiplinorientert virksomhet.. Men det har vært et av prinsippene for utbyggingen av Universitetet i Tromsø at en skal satse sterkt nettopp der hvor en har en sjanse til å gjøre tingene annerledes enn ved de eldre lærestedene. I samfunnsfagene slår dette ut i et opplegg som innebærer en institusjonalisert spenning mellom problemorientering og disiplinorientering. (ibid.: 194).

Formuleringane vitnar om ei sterk forplikting på ideen om eit reformuniversitet, ein skulle «gjøre tingene annerledes», og ikkje bygge opp noko som kunne oppfattast som ein kopi av dei etablerte universiteta. Innstillinga om organisering av samfunnsfaga følgde dermed dei overordna ambisjonane til det nye universitetet.

Yngvar Løchen (1931–1998), professor i «medisinsk sosiologi» (seinare omgjort til professorat i «sosiologi») og rektor 1977–1981 ved UiT,

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

karakteriserte i ettertid innstillinga frå Fagutvalget som eit forsøk på samfunnsfagleg integrasjon, i fire betydningar av omgrepet: Det innebar eit forsøk på å bryte ned kunstige skiljeliner mellom disiplinane, korte ned avstanden mellom teori og praksis, få til ei meir egalitær organisering av fagmiljøa, og skape integrasjon mellom universitetet og landsdelen (Løchen 1998: 242–243).

I dag kan vi undre oss over at det tilsynelatande var lite strid om framlegget om studiar som skulle springe ut av tverrfaglege forskingsgrupper, ei ordning som braut så radikalt med måten dei klassiske universiteta var organisert på. Men også frå Departementet og Stortinget si side var dei ei forventning om at Universitetet i Tromsø, ved sidan av å etterleve kvalitetskrav (som var sterkt understreka!³), skulle vere «noko anna» - eit nordnorsk universitet, ikkje eit tradisjonelt universitet, innplanta i Nord-Norge. Det skulle vere nyskapande og landsdelsrelevant i sitt virke. Gjennom å gå «nye vegar» kunne det nye universitetet «verke fornyande på våre universitet og på vårt universitets-system i det heile», ifølgje saksordførar Hovdhaugen (SP, Oppland) sitt innlegg i Stortingets behandling av opprettinga av Universitet i Tromsø, 28. mars 1968⁴.

Fagutvalet nógde seg ikkje med berre å foreslå tverrfagleg organisering, det var også lagd opp til tett kontakt mellom universitetet og landsdelen. Her tenkte fagutvalet langt, i den forstand at formidling og kontakt ikkje måtte avgrensast til sporadiske møte, men at kontakten måtte vere institusjonalisert, og springe ut av forskingsgruppene:

Som et ledd i forskningsgruppene arbeid bør inngå en service- og rådgivningsvirksomhet overfor de ulike organer som driver virksomhet i Nord-Norge [...] Hver forskningsgruppe bør etterhvert utvikles til et senter med en service-enhet for den rådgivningsvirksomhet som er nevnt ovenfor. (Universitet i Tromsø 1972: 182-3).

³ Fulsås 1993: 89-90.

⁴ Fulsås 1993: 90, 321.

Eit slikt radikalt forslag kan vi sjå i samanheng med «tidsånden» som rådde i fagutvalet si virketid; tida kring 1970 var ei sosial, fagleg og politisk brytingstid. Stortingsvedtaket om å etablere det nye universitetet skjedde i mars 1968, faktisk berre veker før studentopprøret i Paris braut laus (utan at det skal påståast at det var ein årsakssamanheng her!). Studentopprøret rista dei etablerte, vestlege universiteta og skapte 68-generasjonen i samfunnsliv og politikk. Opprøret retta seg både mot autoritære strukturar ved utdanningsinstitusjonane, mot det som var opplevd som ei teknokratisk samfunnsstyring og, ikkje minst, mot Vestens ny-koloniale politikk, aktualisert gjennom USA si krigføring i Vietnam.

I Norge vart studentopprøret ei drivkraft i organiseringa av motstand mot EEC-medlemskap; studentane var ei viktig drivkraft i Folkebevegelsen mot norsk EF-medlemskap sitt virke 1970–1972 (Bjørklund 1982). I tillegg makta den marxistisk-leninistiske organisasjonen SUF-ml, seinare Arbeidernes Kommunistparti (m-l), å etablere eit politisk hegemoni i studentmiljø over heile landet. No var sjølvsagt ikkje (så mange av) medlemmene i interimsstyret og ulike fagutval revolusjonære samfunnsstormarar, og Stortinget sitt vedtak om å opprette reformuniversitet i Tromsø var ikkje det som utløyste studentopprøret i Paris. Aktørane den gongen må like fullt ha opplevd at dei virka i ei brytingstid, med opning for kritikk og nyskaping i det akademiske feltet.

I det følgande sirklar vi oss inn mot ei av dei fem forskingsgruppene, den som i fagutvalet si innstilling vart gitt namnet *Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning*.

Fagleg plattform for «Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning»

Fagutvalet startar med å definere formålet med «samfunnsplanlegging» som:

...å fremskaffe et bedre kunnskapsmessig grunnlag for offentlig politikk og klargjøre de verdier som berøres av offentlige tiltak med sikte på å oppnå adekvate beslutninger som er mest mulig innbyrdes konsistente⁵.

⁵ Universitet i Tromsø 1972: 205-206.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

Denne oppfatninga av samfunnsplanlegginga sitt formål er formulert i ei byråkratisk språkdrakt, og den må seiast å vere svært så brei; samfunnsplanlegginga femnar her om alle typar offentleg politikk. Oppgåva er å klargjere «verdier som berøres» - altså å analysere konsekvensar av offentlege tiltak, og vidare: at samfunnsplanlegginga skal bidra til å gjere beslutningar «adekvate» og «innbyrdes konsistente». Akkurat det siste – innbyrdes konsistens – er sentralt for all planlegging, og det handlar om å identifisere utilsikta verknader («eksternalitetar») og legge til rette for samordning av sektorar og tiltak.

Meir problematisk er formuleringa om «adekvate beslutningar». Ved å bruke dette uttrykket vert planlegging forstått som vegval i skjæringsflata mellom ulike interesser og verdier nedtona. Det er nærliggande å forstå «det adekvate» som «det ekspertbaserte», altså at det skal vere mogleg og ynskjeleg å drive ei samfunnsplanlegging som baserer seg på faglege løysingar, heva over interesser og politiske ideologiar.

Det er interessant at utvalet framhever «adekvate beslutningar», all den stund det relativt nyleg, gjennom bygningslova av 1965, hadde vorte slått fast at det er dei folkevalde i kommunane, og ikkje statlege fagorgan, som skal stå for den regionale og den lokale planlegginga. At planutdanninga ved det nye universitetet måtte forhalde seg til dei konkrete former for planlegging som bygningslova hadde fastsett, vert ikkje nemnd i utvalet si tilråding.

Men så vert den «lett teknokratiske» oppfatninga som vi kan lese ut av definisjonen umiddelbart modifisert av ordet «lokalsamfunnsforskning» som utgjør det andre leddet i forskingsgruppa sitt namn. For her skriv fagutvalet:

Universitetet i Tromsø skulle ligge spesielt godt til rette for utvikling av en planleggerutdanning med utgangspunkt i lokalsamfunnets problematikk.⁶

Motivasjonen for å foreslå ei alternativ planleggarutdanning kan dels ligge i ein kritikk av eksisterande planleggarutdanningar i Trondheim (som var ingeniørfagleg basert) og på Ås (som var arealfagleg basert). Men fyrst og

⁶ Ibid. s. 205

fremst er argumentet at det finst eit nordnorsk, fagleg grunnlag for ei slik alternativ utdanning. Her slår fagutvalet fast at den sosiologiske forskinga som så langt har vore drive i Nord-Norge i første rekkje har vore undersøkingar av *lokalsamfunn*.

Så synest det å vere underforstått at det dette i hovudsak dreier seg om studiar av utkantsamfunn, og spesielt der småskala jordbruk, saman med fiske og fiskeindustri utgjør hjørnesteinen for busettinga. Men «lokalsamfunn» inneber ikkje ei forståing av det lokale som isolert frå omverda: Fagutvalet presiserer at lokalsamfunnsforskninga «i stigande grad dreier seg om lokalsamfunnets forhold til det større samfunn», og at dette særleg gjeld økonomisk og velferdsmessig utvikling, med problem knytt til flytting og avfolking. Fagutvalet ønsker at den nye planleggarutdanninga skal fokusere på statlege styresmakter sin politikk overfor utkantsamfunna, då i første rekkje regional/distriktpolitikk, men også på sektorpolitikk, eksemplifisert ved «utviklingen innen skoleverket» (ibid.).

Fagutvalet framhever den høge kvaliteten på lokalsamfunnsforskninga som har vore utført i Nord-Norge, med formuleringa «*Lokalsamfunnsforskning i Nord-Norge har i dag en bredde og en kvalitet som savner sidestykke i andre landsdeler*». Dette meiner Fagutvalet heng saman med studiar av den etniske heterogeniteten (innslaget av samisk og kvænsk befolkning) og den store variasjonen innerter i landsdelens når det gjeld nærings- og samferdsleforhold.

I eit vedlegg til Fagutvalet si innstilling er det eit oversyn over lokalsamfunnsforskninga som er gjennomført i Nord-Norge. Ved sidan av Ottar Brox sine arbeid om distriktpolitikk (*Hva skjer i Nord-Norge?*) og lokalsamfunnsanalyse (*Avfolking og lokalsamfunnsutvikling i Nord-Norge*), omfattar den nordnorske lokalsamfunnsforskninga doktoravhandlingar alt på 1950-talet: George Park og Ørjar Øyen skreiv begge avhandlingar om korleis etableringa av Norsk Jernverk prega bygginga av industribyen Mo i Rana. I det breitt anlagde «Helgøy-prosjektet» deltok Vilhelm Aubert, Francesco Kjellberg og Per Mathiesen, og Harald Eidheim og Robert Paine utførte studiar av samiske lokalsamfunn i Finnmark (Universitetet i Tromsø 1972: 246-266).

Planleggarutdanninga – tverrfagleg, men kanskje litt praksisfjern?

Fagutvalet viser til at det er ein sterk auke i behovet for planleggarar, men at dette i liten grad har «*resultert i en fastere utbygging av utdanningsveiene*». Det skulle altså vere ein nisje for ei «alternativ» planleggarutdanning ved det nye universitetet, ei tverrfagleg utdanning, der fagutvalet førestiller seg bidrag frå sosiologi, sosialantropologi, geografi, økonomi tillegg til samfunnsvitskapleg pedagogikk. Pedagogikk er ei interessant tilføyning, all den stund det i dagens kommunale planlegging openbart var (og er) eit tydeleg behov for god formidling av planfagleg kunnskap til dei folkevalde beslutningsaktørane.

Ser vi i dag nokre tydelege manglar i måten Fagutvalet såg føre seg den nye utdanninga i «samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning»? Her kan vi peike på tre forhold: Først, at statsvitskap/offentleg politikk manglar i opplistinga av dei kompetanseområda som vil vere relevante for utdanninga. Dette kan vere tilfeldig, all den stund det var statsvitaren Dahl Jacobsen som leia utvalet sitt arbeid, og også i lokalsamfunnsforskninga har politisk leiarskap vore studert, med eit statsvitskapleg perspektiv (sjå til dømes Kjellberg 1965). Men kanskje har det vore særleg viktig å framheve fag som baserer seg på klassisk feltarbeidsmetodikk, relevant for lokalsamfunnsforskninga.

Den andre mangelen er kanskje meir tidstypisk, det at Fagutvalet ikkje nemner fysisk planlegging eller arealplanlegging - altså at ein ved oppbygginga av ei planutdanning i Tromsø ikkje forhold seg til planlegging som går føre seg *utanfor* det samfunnsfaglege kompetanseområdet. Men akkurat på denne tida – kring 1970 – var optimismen på vegne av samfunnsfaga på sitt høgste. Spissformulert kan vi hevde at samfunnsfaga levde høgt på kritikken av det som blei karakterisert som positivistiske og teknokratiske fagtradisjonar, og der særleg juridisk og teknisk-fagleg kompetanse vart karakterisert som altfor snever. Vi har allereie peika på ein manglande referanse til lovgrunnlaget for norsk planlegging (byggningslova av 1965), som introduserer lokal planlegging – den gongen heitte det «generalplanlegging» - i folkevald regi. Her kunne, ideelt sett, Fagutvalet ha sett moglegheiten for ei kopling, gjerne kritisk formulert.

Mest alvorleg er vel det ein-sidede bygdefokuset som fagutvalet tilkjenne gir som grunnlaget for den nye planutdanninga. Kring 1970 var Nord-Norge framleis prega av spreidd busetting og av sysselsetting i primærnæringane, men tendensen til byvekst og ikkje minst behovet for byplanlegging var så absolutt til stades, og praktisert lenge før inngangen til 1970-åra. No kan omgrepet «lokalsamfunn» seiast å omfatte alle typar småskalasamfunn, både i rurale og i urbane kontekstar, men slik det er omtala i innstillinga, kan det virke som om dei framtidige samfunnsplanleggarane frå Universitetet i Tromsø berre, eller helst, skulle operere i distriktskommunar.

Samla sett kan det hevdast at innstillinga om «samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning» gir ei velgrunna oppskrift for ei utdanning med høg praktisk relevans, og som samtidig kunne bygge på eit solid samfunnsfagleg kunnskapsgrunnlag. Saman med forskingsgruppene for sosialpolitikk, skoleforskning og samiske studiar hadde fagutvalet lagd eit breitt og solid grunnlag for utvikling av ein unik samfunnsfagleg kompetanse, og for utdanningar som var relevante for å bygge det vi kan kalle «ein alternativ modernitet» i Nord-Norge.

Ottar Brox som planfagleg inspirasjonskjelde: Hva skjer i Nord-Norge?

Mens Knut Dahl Jacobsen kanskje var den som formulerte grepet med å kople «samfunnsplanlegging» og «lokalsamfunnsforskning», og dermed legge grunnlaget for ei planleggarutdanning med utgangspunkt i lokalsamfunnets problematikk, var nok Ottar Brox den viktigaste faglege inspirasjonskjelda for dette prosjektet.

Ottar Brox var fødd i 1932. Han vaks opp på Senja, og hadde utdanna seg som sivilagronom frå Norges Landbrukshøgskole på Ås, med faglege «sidesprang» til sosiologi, historie og sosialantropologi. Gjennom arbeid ved Tromsø Museum si avdeling for nyare kulturhistorie, og ved Landbrukshøgskolen fekk han, med finansiering av Norges forskningsråd, moglegheit til å skrive debattboka *Hva skjer i Nord-Norge? – en studie i norsk utkantpolitikk*. Boka vart utgitt på det venstreradikale Pax forlag i 1966. Bortsett frå avisoppslag om at boka antyda prostitusjon i trålhamna Hammerfest, skapte ikkje boka nokon vidare debatt før i 1968. Då var Brox tilsett ved Universitetet i Bergen, der han skulle bidra til å utvikle opp regionalforskning ved Det samfunnsvitskapelege fakultetet.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

I Bergen organiserte Brox ein seminarserie, «Regionalseminaret» der tilsette frå fleire institutt – og studentar – deltok. Dette var midt i tida med studentopprør og EEC-strid, og det akademiske miljøet vart no eksponert for Ottar Brox si faglege tilnærming til distriktproblema og korleis dei kunne løysast. Mot slutten av 1960-talet hadde det nærast vorte obligatorisk å ha lese og tatt stilling til boka *Hva skjer i Nord-Norge?* Boka kom på pensumlistene, og Pax måtte trykke nye opplag. Kva var det med denne boka som gjorde den til ein inspirasjonskjelde for så mange studentar og forskarar (i tillegg til eit lesande publikum)?

I *Hva skjer i Nord-Norge?* formidla Brox noko så enkelt som at både den akademiske samfunnsanalysen, planlegginga og politikken vil vere tent med å til legge til grunn vanlege folk sine synspunkt og erfaringar. Bodskaen var at både kunnskapsdanninga og politikken ville verte betre ved å anlegge eit «nedanfrå-og-opp»-perspektiv.

Og utgangspunktet for ei slik tenking, meinte Brox, var å sjå på vanlege folk som rasjonelle og fornuftige – ikkje kunnskapslause eller fastlåste i utdaterte tenke- og handlingsmønster. Når velutdanna forskarar og topp-politikarar meiner dei har funne svaret på samfunnsutfordringar i internasjonalt anerkjente modellar for samfunnsutvikling (les: organisering av næringslivet ut frå ideen om industriell stordrift og utnytting av komparative fordelar) så meiner Brox at dei kanskje tar feil.

Som eit alternativ foreslår Brox ei samfunnsforståing og ein politikk med utgangspunkt i ideen om at folk handlar rasjonelt ut frå dei vilkår som omgir dei, og ut frå korleis dei oppfattar moglegheitene for å modifisere og endre desse vilkåra, individuelt, eller gjennom kollektiv handling. Finansmannen og småbrukaren er slik sett i same situasjon: Dei handlar rasjonelt for å nå sine mål, og når dei opplever hindringar på vegen, prøver dei å fjerne dei flaskehalsar som står i vegen, og med eit fokus på dei som det er mogleg å endre på. Visse naturforhold må ein berre ta for gitt, men mykje av det som omgir oss, er menneskeskapte ordningar, sjølv om dei vert oppfatta som «natur». Gjennom organisering og politisk deltaking kan nye og alternative ordningar skapast. Stjernedømet er innføringa av Råfisklova (1938) som sikra fiskarane stabile prisar og dermed betre forutsigbarheit.

Det skal ikkje mykje fantasi til for å skjøne at desse synsmåtane hadde ein enorm appell, særleg til unge menneske, då Brox formidla dei gjennom tekstar, forelesingar og foredrag. Ikkje berre virka argumenta intellektuelt overtydande, dei var også ledsaga av ein saftig metaforbruk. Sjølv om boka handla om eit avgrensa tema – den statlege Nord-Norge-politikken - rørte framstillinga ved grunnleggande og gjenkjennelege dilemma ved overgangen frå det tradisjonelle til det moderne samfunnet, frå bygd til by. Tenkemåten til Brox utfordra «lineariteten» – det ubønhørlege og nærast skjebnebestemte ved ei samfunnsutvikling som nok skapte økonomisk vekst og velferd, men som samtidig reduserte folk sine moglegheiter til å skape seg gode levekår gjennom sjølvstendige og allsidige yrkespraksisar. Ottar Brox viste, gjennom ei jordnær tilnærming, at ei anna samfunnsorganisering var mogleg, og at vanlege folk, gjennom allmenn stemmerett hadde ein mekanisme som kunne sikre breie fleirtalsinteresser – det han kalla populisme⁷ – som kunne trumfe kapital og stordriftsmodellar.

Boka *Hva skjer i Nord-Norge?* er delt i to: Først ein del som startar med «Nord-Norge før Nord-Norgeplanen» (NNP) og som deretter tar føre seg planen og korleis den har virka inn på nordnorsk næringsliv – jordbruk, fiskeripolitikk, industripolitikk – og på samfunnsliv: urbanisering, avfolkning, offentleg sektor. Fyrste del vert avslutta med eit kapittel der Brox gir sitt svar på spørsmålet «Hvor har Nord-Norgeplanen ført oss?» Målet var å auke Nord-Norges andel av samfunnets totale økonomiske produksjon (BNP – brutto nasjonalprodukt). I løpet av fem år med planbaserte investeringar og ordningar auka den nordnorske andelen av brutto nasjonalprodukt frå 7,1 % til 7,9 % – ikkje særleg imponerande, og i forhold til den store ressursinnsatsen «fullstendig mislykket» (Brox 1966: 116, 123). Sosialt sett konkluderer Brox med at planen har bidratt til å gjere ein større andel av befolkninga avhengig av å selje arbeidskrafta på arbeidsmarknaden, mens moglegheitene for å drive ein sjølvstendig, allsidig – og ressursvenleg – småskalaproduksjon hadde vorte svekka.

Andre del av boka dreier seg om «Alternativ til NNP». Her legg Brox an eit planleggingsperspektiv, men han insisterer på at planlegging føreset grundig

⁷⁷ Omgrepet «populisme» vert introdusert på side 178 i *Hva skjer i Nord-Norge?*

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

analyse av, og innleving i, lokale aktørar sin situasjon. Og av den grunn skriv han at ein

*... kommer en ikke unna detaljplanlegging. En må løse problemene i detalj for hvert enkelt lokalsamfunn ...*⁸

Samanlikna med Nord-Norgeplanen er det som Brox tar til orde for, ein ekstremt lokalistisk planleggingsstrategi. Men han foreslår at planinnsatsen vert tatt suksessivt, og at den bør starte først i bygder som gjennom tiltaka i NNP har vorte forsøkt «drenert» for eigedomslause og for «folk med initiativ og tiltak» (ibid.: 133). Kostnaden ved denne typen lokal planlegging, og i forlenginga av denne, ved utviklingstiltak, det er noko som staten gladeleg vil kunne finansiere. Resonnementet er at eit godt inntektsgrunnlag for lokalsamfunnet vil redusere flytting til urbane sentra, og at stat og kommune dermed spare vil utgifter til den ekstra boligbygginga i byane som ei avfolkning av distrikta elles ville innebære.

I boka tar Brox systematisk for seg kva slags «alternative» tiltak eller verkemiddel som kan ha effekt, innan hushaldsbasert produksjon, gjennom støtte til nabosamvirke, salssamvirke, samt til etablering av private, desentraliserte industribedrifter.

Til sist i boka kjem ei oppsummering og ei vidareføring av tankane som har lege bak «oppgeret» med statens Nord-Norge-plan. Sluttkapitelet har tittelen «Ideologi og strategi i økonomisk planlegging». Her får dei som er meir teoriinteresserte sitt påfyll, for i sluttkapitelet omgrepstester Brox posisjonane kring Nord-Norgeplanen som ein konflikt mellom «teknokrati» og «populisme». Mens teknokraten ser landsdelen som samansett av bransjar, som igjen er samansett av bedrifter, ser populistten landsdelen som samansett av lokalsamfunn, som igjen er samansett av (produserande) familiar.

Plan-implikasjonane av dette er for Brox svært så klare: Planlegginga må ta lokalsamfunnet som utgangspunkt, ikkje bransjane, verken enkeltvis eller samla. For det som er i ein bransje eller ei bedrift sin interesse, er å sikre tilgang på arbeidskraft, og helst kome i ein situasjon der det er overskott på

⁸ Ibid., s. 129.

arbeidskraft, slik at lønningane vert pressa ned. Alternativt vil planlegging for lokalsamfunnet bidra til at fleire kan drive si sjølvstendige verksemd, dermed vert det færre som står til disposisjon for industribedriftene, og slik vert det vanskeleg å drive det Brox kallar «en teknokratisk arbeidsmarkedspolitikk» (ibid.: 179). God utvikling for småprodusentar i lokalsamfunnet fører til knappheit på (mobil) arbeidskraft, noko som igjen fører til betre løn og betre arbeidsvilkår i industribedriftene.

Det siste, men ikkje minst viktige poenget i Brox sitt sluttkapittel er korleis ein politisk sett kan skape eit parlamentarisk fleirtal for ein distriktspolitikk som ser lokalsamfunnet og verdien av den desentraliserte, ressursbaserte produksjonen. Brox var sjølv sosialist og har vore stortingsrepresentant (1973-1977) for Sosialistisk Valforbund (men han erklærer seg som «sosialdemokrat» i eit intervju med Hans Pedersen og Nils Aarsæther, i 2022⁹). Han ser imidlertid utover den politiske venstresida og vil bygge ein brei fleirtalsallianse for å oppnå politiske mål. Her viser Brox til det som skjedde i norsk politikk i mellomkrigstida, då både bønder, fiskarar og arbeidarar opplevde krisetider: Ein allianse mellom Bondepartiet og Arbeidarpartiet hadde tidlegare vore utenkeleg, men vart ein realitet då begge partar såg kva dei kunne oppnå gjennom eit samarbeid. «Kriseforliket» i 1935 la også grunnlaget for regjeringa Nygårdvold sin bygde-populistiske politikk, som innbefatta støtte til driftsbygningar i småskala-jordbruket og til motorisering av dei minste fartya i fiskeflåten. I 1966 ser Brox moglegheita for å gjenskape ein allianse av bygdeinteresser og fagorganiserte arbeidarar. Han skulle vise seg å vere framsynt, for oppgjera om norsk EF/EU-medlemskap vart både i 1972 og i 1994 vunne av ein rød-grøn koalisjon av bønder, fiskarar og fagorganiserte arbeidarar.

Ottar Brox stilte seg med boka *Hva skjer i Nord-Norge?* (1966) heilt sentralt i det som Rune Slagstad i storverket *De nasjonale strateger* kallar «opposisjons sosiologien»:

Opposisjonsvitenskapen fikk sitt mest markante politiske uttrykk i Ottar Brox' populisme [...] . Brox formulerte en venstreradikal kritikk av det industrielle vekstsamfunn [...] . en ny politisk

⁹ Aarsæther, N. mfl. 2023: 163.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

formel som kunne forene venstreradikalisme og verdikonservatisme (Slagstad 1998: 388-389).

Men Slagstad ser også eit anna straumdrag i Ottar Brox sin samfunnsanalyse:

Brox hadde med sin analyse av Nord-Norge det vidare siktepunkt å gi empirisk feste til forestillingen om en livsform som kunne være et alternativ til den reformteknokratiske.[.....] Brox' populisme innebar en reaktualisering av romantikkens identitetsskapende motiv, som hadde vært vesentlig for fremveksten av den demokratiske folkelighet på 1800-tallet. (smst.)

Ottar Brox ville nok ha protestert på å verte plassert inn i «romantikken», han oppfatta seg nok heller som ein ihuga rasjonalist og folkeopplysar. Likevel er det ikkje tvil om at han også har fungert som «identitetsskapar» og det han står for, og har inspirert, har vorte oppfatta som «gammelmodige beretninger» (Eriksen 1996:viii).

Hva skjer i Nord-Norge? har vore kåra som ei av etterkrigstidas viktigaste fagprosa-bøker, og er inne blant bøkene som i oktober 2023 vart innlemma i avisa Klassekampen si oppstilling av bøker i «venstresidas kanon». Som vi har sett ovanfor, har det ikkje vore utan grunn. Boka er imponerende komplett, i den forstand at Brox i ei bok på 200 sider maktar å kombinere nyskapande samfunnsanalyse med kritikk av planlegging og offentleg politikk; han utviklar teoretiske omgrep, lanserer alternative prinsipp for planlegging og viser til sist konkret ein veg for politisk realisering av ein «bygdepopulistisk» distriktspolitikk. Fagpolitisk er det all grunn til å merke seg den siste delen av boka, for her dristar samfunnsforskararen Brox seg til å gjere noko som samfunnsforskararar flest avstår frå: Han formulerer eit alternativ til det «uføret» han har analysert, og han tar sitt alternativ heilt ut, ved konkret å anwise korleis det vil vere mogleg å skape eit fleirtal i Stortinget for ein ny distriktspolitikk.

Som fagleg grunnlag for ei ny planleggarutdanning var boka uomgjengeleg – men den var også utilstrekkeleg: Brox kjempar i kapitla der han kritiserer vegbygging og satsinga på utdanning, ein beint fram håplaus kamp. Det var ikkje mogleg å stoppe overgangen frå sjø- til landtransport, og uråd å stoppe overgangen frå opplæring gjennom deltaking i arbeidslivet til opplæring på

Alternativ planleggarutdanning i Tromsø: Inspirasjonen frå Ottar Brox

skular og universitet. Han undervurderte også storbylivets enorme tiltrekkingskraft, som han ironisk nok sjølv vart ein del av – Ottar Brox var busett på Oslos vestkant i 40 år - frå midten av 1980-talet og til han døydde i 2024.

I boka frå 1966 ser han heller ikkje kommunen kome, som den institusjonen som faktisk maktar å demme opp for ei storstilt sentralisering og bygdedød. Det ligg også eit interessant samantreff i at det lovfesta kravet om kommunal (general)planlegging vert innført frå 1966 av - same året som boka til Brox kom ut.

Eit fagmiljø med politisk «impact»: Avvisinga av ny Nord-Norge-plan

Hva skjer i Nord-Norge? hadde retta seg inn mot regjeringa Torp¹⁰ sin Nord-Norge-plan frå tidleg 1950-tal. Dermed var boka i ferd med å verte ein smule utdatert for analysen av regionale plantiltak på 1970-talet, då Universitetet i Tromsø starta.

Men så kjem det i 1972, nærast som «manna frå himmelen», ein ny Nord-Norge-plan frå dei sentrale styresmaktene! Dette skjer så godt som samtidig med at Ottar Brox tar til i jobben som professor ved Universitetet i Tromsø. NOU 1972:33 *Om landsdelsplan for Nord-Norge* er ei samanfating av eit omfattande utredningsarbeid i statleg regi, og var meint å danne grunnlag for Stortinget si behandling ein ny landsdelsplan. Dette skal vise seg å verte ein svært konfliktylt prosess, med den nye forskingsgruppa i Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning i ei nøkkelrolle.

Ottar Brox vert utnemnd til professor i «lokalsamfunnets sosiologi» ved Universitetet i Tromsø, og starta sitt virke der 26. september 1972, dagen etter den første folkerøystinga om norsk EEC-medlemskap. Ved sidan av Brox var det berre statsvitarane Odd Handegård som var tilsett i fast stilling ved forskingsgruppa. Saman med Ottar Brox tok han for seg forslaget til ny Nord-Norgeplan, ein NOU som på det tidspunktet var sendt rundt til høyring i nordnorske kommunar og fylkeskommunar.

¹⁰ Det er vanleg å snakke om «Gerhardsen-perioden», men Oscar Torp var faktisk statsminister for Arbeidarpartiet i 1951- 1955.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

Brox og Handegård bestemte seg for å lage ein kritisk analyse av planforslaget, der dei i tillegg ville formulere «*noen konstruktive alternativer når det gjelder den økonomiske, sosiale og politiske utviklingen av Nord-Norge*» (Brox og Handegård 1974:1). Dei to forskarane la ikkje opp til ein omfattande gjennomgang og analyse av planforslaget, men på relativt kort tid var dei i stand til å lage ei utredning på 20 sider, med tittelen *Landsdelsplanen for Nord-Norge – kritikk og alternativ*. Her foretok Brox og Handegård først ein gjennomgang av hovudpunkta i planforslaget, spesielt når det gjaldt framtidig busettingsmønster i landsdelen, og dei viste deretter korleis planen såg for seg fiskerinæringa i framtidens Nord-Norge.

Målet for busettingsmønsteret var at det skulle oppretthaldast i alle dei tre regionane/fylka, men innetter i fylka vart det foreslått ei sentralisering, ved å bygge på steder (definert som «basisområde») på minst 1000 innbyggjarar. Samtidig vil ein ikkje utelukke at talet på innbyggjarar i basisområda «*vil måtte ligge vesentlig over 1000 innbyggere, med mindre helt spesielle forhold gjør seg gjeldende*» (NOU 1972:33, s. 20). Dette tolka Brox og Handegård som at framtidige vekstfremmande tiltak ville forbeholdast steder med minst 3 – 4000 innbyggjarar (Brox og Handegård 1974: 2).

Når det gjeld fiskerinæringa ville planforslaget at det skulle planleggast ut frå ein uttrykt «dualistisk» (todelt) modell, som omfattar «*en sentralisert, industriell del, og en desentralisert, ikke-industriell del*». Denne modellen går igjen i beskrivinga av fiskeflåten, der det bl.a. står at «*De mindre båtene kan gi muligheter for en aktiv retrett for menneskap i havfiskeflåten før pensjonsalderen...*» (ibid.: 78). Det vert også gjort framlegg om ei vidare utbygging av trålflåten.

Brox og Handegård vurderer forslag til ny Nord-Norge-plan som eit trugsmål mot dei hundrevis av lokalsamfunn som ligg utanfor pendlingsområdet til basisområda. Dei påpeiker vidare at planen heller ikkje, på lengre sikt, kan ta vare på interessene til folk som bur i basisområda, for «*Det er bare et ekspansivt og livskraftig omland som kan sikre disse stedene på en varig måte, og gi dem politiske muligheter til å hevde seg overfor de større sentra.*» (ibid.:13).

Kommentarane frå Brox og Handegård vert avslutta med «Hovedprinsipper for en alternativ plan», der dei tar til orde for ein plan for satsing på det

lågaste nivået i stedshierarkiet – lokalsamfunnet, for dermed også å sikre «sentrums vedlikehold». Dette inneber ei prioritering av tiltak for å sikre inntektsmoglegheitene for etablerte familiar, og å skape føresetnader for rekruttering av nye hushald til fiskever og bygder. Slike inntektsmoglegheiter ligg etter Brox og Handegård si meining fyrst og fremst gjennom å ha ei desentralisert fiskerinæring, og denne kan sikrast gjennom offentleg satsing på infrastruktur (veg, vatn, hamn).

Denne analysen, kritikken og forslaget til alternativ plan vart til dømes ikkje sendt til *Tidsskrift for samfunnsforskning* for å verte vurdert som publiseringsverdig. Nei, utredninga vert maskinskrive på stensilar av sekretærar på Institutt for samfunnsvitskap, trykt opp på instituttet sin stensilmaskin, lagd i konvoluttar, frankert og sendt til alle Nord-Norges kommunar og dei tre fylkeskommunane i landsdelen, ledsaga av eit brev der lokale folkevalde organ vert oppmoda til å sette seg inn i den vedlagde mot-utredninga når dei gir sine høyringssvar til det statlege planforslaget, NOU 1972:33.

På bakgrunn av utredninga til Brox og Handegård (og sikkert også av andre grunnar) avviser dei tre fylka og ei rekkje kommunar det statlege planforslaget. Regjeringa Korvald, etterfølgd av regjeringa Bratteli, tar kritikken på alvor, og utarbeider ei melding til Stortinget der grunnideane frå det opphavlege planframlegget ikkje lenger er med. I eit etterskrift til den sirkulerte mot-utredninga konstaterer Brox og Handegård at dei nok har bidratt til at «sentralistiske» målformuleringar har vorte fjerna frå stortingsmeldingane som følgde planframlegget, men at verkemidla ikkje er har vorte endra som følge av kritikken. Og verkemidla peikar framleis i sentraliserande retning.

Det at ein professor og ein amanuensis på denne måten blandar seg inn i politiske prosessar på statleg, regionalt og kommunalt nivå vekte oppsikt, iallfall lokalt. Men Brox og Handegård sin kritikk var fagleg underbygd og sakleg framført. I eit avisinnlegg vart dei imildertid kritisert for bruk av Universitetet sine frimerke når forskarane distribuerte sitt plankritiske dokument til kommunar og fylkeskommunar.

Frå plankritikk til alternativ planlegging (1): «Generativ planlegging»

Studiet i samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning ville sjølvsgatt kome til å utdanne kandidatar som sikkert kunne eksellere i plankritiske ferdigheiter, særleg retta mot statleg nivå, men kva med å utvikle «positive»

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

plan-ferdigheiter, relevant for kandidatar som skulle kunne meistre planlegging på det lokale, kommunale og regionale nivået? Vart det utvikla eit oppdatert, fagleg basert undervisningsopplegg som kunne gjere framtidige kandidatar klare for praktisk utøving av planlegging? To tekstar frå «pionertida», ein av Ottar Brox og ein av Odd Handegård prøver å gi svar på dette spørsmålet. Først Ottar Brox sitt svar:

Brox publiserte artikkelen «Generativ planlegging» i 1971. I denne artikkelen skisserer Brox «*en modell for utviklingsplaner med sikte på økte velferd i marginale områder*» (Brox 1971:67). Her utviklar Brox skiljet mellom tradisjonell mål-middel-basert planlegging, som han kallar «mønsterplanlegging» og ei form for planlegging som tar utgangspunkt i «det som foregår rundt oss *nå*» (ibid.). Mønsterplanlegging handlar altså om at planleggaren formulerer eit mål i form av å beskrive ein framtidig tilstand for lokalsamfunnet, for deretter å finne fram til tiltak eller verkemiddel som kan bringe lokalsamfunnet over frå no-situasjonen over til den framtidige, ynskja tilstanden. For mønsterplanlegginga er ideen om det framtidige lokalsamfunnet drivaren, og denne tilstanden kan ein planleggar spesifisere gjennom å sette mål for folketal, for kommunikasjonar, tenestetilbod, bustader og næringsliv/bedriftsutvikling. No-situasjonen vert for planleggaren sett på som noko som ein gjennom tiltak vil prøve å endre på.

Den alternative forma som Brox foreslår, kallar han *generativ planlegging*. Denne har som utgangspunkt at planleggaren startar med å skaffe seg eit grundig oversyn over, og ei forståing av, no-situasjonen for dei lokale aktørane. Her er ideen at folk sine handlingar spring ut av (1) kognitive, (2) økologiske og (3) strategiske parameter: Folk innrettar seg etter kva dei (subjektivt) ønsker å oppnå, kva som det (objektivt) er uråd å gjere noko med, og det som det gjennom kollektiv handling kan endrast på. Planleggaren si rolle er då, ut frå ein slik analyse av aktørane, å avdekke «flaskehalsar» som hindrar eller avgrensar lokale aktørar sitt strev med å oppnå sine mål, i form av inntektsnivå, bustad og andre uraliserte behov.

Men planleggaren må kunne sikre at realiseringa av den enkelte sitt mål ikkje blokkerer andre lokale aktørar sine moglegheiter, til dømes ved at målrealiseringa for den eine ikkje resulterer i ulemper for den andre, til dømes i form av overetablering eller overfiske.

Brox innser at generativ planlegging er krevjande, for med mange aktørar som kan ha forskjellige mål, og som står i forskjellige situasjonar, trengs det store mengder data for å kunne identifisere «flaskehalsar», og i tillegg trengs det kunnskap for å kunne avvege og prioritere mellom tiltak, slik at det «slår tilbake».

Men generativ planlegging gir også ein moglegheit for forenkling av planlegginga, og endåtil, ifølgje Brox, at ein gradvis kan redusere behovet for planlegging. Her er argumenta for det første at lokalsamfunnet delvis kan regulere seg sjølv, gjennom sine tradisjonar for uformell informasjonstilgang, problemløysing og bruk av nettverk. For det andre kan lokal planlegging verte avlasta ved at «sentral planlegging» tar seg av direkte støtte til bedrifter (den gang Distriktenes utbyggingsfond, i dag Innovasjon Norge). Ei tredje form for avlastning er å stimulere lokale aktørar til å danne organisasjonar som går frå å løyse eit enkeltproblem til å verte «muliti-purpose» organisasjonar for lokal problemløysing.

Og til sist uttrykker Ottar Brox sitt syn på planlegging i klartekst: «*Markedet innebærer også muligheten til reduksjon av planleggingsbehovet*» (s.76). Her tenker Brox på dei «gratis» signal som marknaden kan gi ein (nærings)aktør, men særleg er han oppteken av arbeidsmarknaden, og kva eit stram arbeidsmarknad kan bidra med i lokal problemløysing, til dømesi form av arbeidstilbod for eldre og delvis uføre arbeidstakarar. Viss det er stor etterspørsel etter arbeidskraft, vil det verte «plass til alle» og mindre behov for særskilt tilrettelegging frå det offentlege si side, i form av verna bedrifter eller trygd.

Brox ser altså mogleheita for ein *avgrensa planleggingsinnsats*, der fokus er på kartlegging av dagens situasjon, slik den fortonar seg for lokale aktørar, og på kva som skal til for at dei kan realisere sine mål, der ein til fulle utnyttar lokalsamfunnets uformelle mekanismar, stimulerer til organisatorisk samarbeid, føreset ei statlege bidrag til bedriftsutvikling, og øvrig lar den usynlege handa - marknaden- styre.

Det er slike muligheter for å forenkle og redusere planleggingsinnsatsen som kommer fram om en skifter perspektiv fra M2

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

*(mønsterplanlegging) til de prosessene som genererer M1
(gjennom generativ planlegging)¹¹*

M2 er det framtidige målet, M1 er dagens tilstand. Med *Generativ planlegging* antar Brox at med ei god kartlegging av dagens aktørar og deira mål, så vil planlegginga nesten gå av seg sjølv:

*En kan da relatere tiltak direkte til de målsettinger som folk
forfølger, heller enn å handle på den ytterst tvilsomme forutset-
ning at det mønster som en på en eller annen måte har fått
politisk godkjenning som planleggingens mål, er det beste for
regionens befolkning (Ibid.)*

Ottar Brox gir til kjenne eit svært radikalt – og nærast liberalt-konservativt - syn på lokal planlegging. Planteoretisk er det ein klar slektskap til Charles Lindblom sin teori om *inkrementell planlegging* (Lindblom 1973). Lindblom hevdar, som Brox, at det er fåfengt å stille opp mål (framtidig mønster) for planlegginga, men i motsetning til Brox, som vil sette lokale aktørar i fokus, vil Lindblom starte med å løfte fram og vurdere tiltak som lokale aktørar kan samle seg om. Akkurat som Brox vil Lindblom ha minst mogleg planlegging, med ei tru på at uformell problemløysing, nettverk og marknadsmekanismar vil kunne ordne det meste for lokalsamfunnet.

Ideen om *Generativ planlegging* er besnærande, her er det ein sterk appell til å tru på lokal fornuft, men kan modellen fungere som ramme for lokal planlegging? Er det ikkje bestemte føresetnader som må vere til stades for at denne planleggingsforma kan få ei allmenn nytte? Modellen kviler på fleire føresetnader som kan vere problematiske: Først, føresetnaden om at du kan planlegge for mindre, tekniske oppgåver, men at planlegging for heile samfunn i beste fall vil vere fånnytt, og i verste fall noko som bringer oss over i det autoritære (les: «Sovjet-like») samfunnet. Men denne føresetnaden held dårleg, for det er, gjennom opne politiske prosessar, mogleg å formulere felles, framtidsretta planleggingsmål for eit samfunn. Det heile er så enkelt som at vi har lokalt demokrati, vi har kommunar som nettopp er innretta på å fremje innbyggjarane sitt ve og vel, og innbyggjarane sjølve er med, både

¹¹ Brox 1972:77, forklarande parentesar tilføyd.

direkte og indirekte, på å bestemme og prioritere alt frå teknisk infrastruktur til offentlege tenester og understøtting av næringsutvikling. Det er i prinsippet, frå 1966 av, folket i val som legg føringar og mål for kva som skal prioriterast i den kommunale planlegginga.

Den andre føresetnaden er at folk flest bur i små lokalsamfunn, prega av hushald som driv sjølvsysselsetting ved sidan av enkel vareproduksjon for sal. Den grundige, feltarbeidsprega kartlegginga av aktørar som Generativ planlegging føreset, er i praksis berre mogleg å gjennomføre i svært små bygdesamfunn. I dagens Norge ville det berre vere ein kommune, Utsira, med sine 200 innbyggjarar, som var fullt ut eigna for ein slik planmodell. Alle andre kommunar, også dei mange småkommunane, vil måtte nytte meir tradisjonelle planmetodar.

Føresetnadene om hjelp frå det uformelle nettverk, frå statleg småindustri-politikk og frå marknaden er også tvilsame. Vi har fått ein stor, kommunal sektor - også i småkommunar - fordi «nettverket» i stor grad handla om heimeverande kvinners ubetalte omsorgsarbeid, fordi Distriktenes Utbyggingsfond såg forbi gründarar og lokal småindustri, og fordi marknaden oftast vil favorisere stordrift og sentralisering, og berre unntaksvis vil «velge» småskalaproduksjon.

Men ideen om *Generativ planlegging* er for god til at vi bør forkaste alle elementa i den: Det å gjere grundige analysar av utgangssituasjonen, med utgangspunkt i aktørar sine opplevingar og deira eigne mål, bør vere eit heilt avgjerande element i all lokal planlegging. Likeins er det å tenke lokalsamfunn, både i bygd og by, med på å sikre at bidraga frå det (gjenverande) uformelle samarbeids- og hjelpesystemet vert ivaretatt. Sjølv om store delar av velferdsstaten sitt hjelpesystem handlar om samhandling mellom ein statleg etat og eit individ, vil truleg samfunnet bryte saman om ein ikkje tok i betraktning bidraga frå det som skjer mellom folk, lokalt. Dette er tankar vi finn att i eit av studentbidraga frå oppstartperioden, nemleg artikkelen *Generativ mønsterplanlegging* av dåverande magistergradsstudent Georg Kamfjord, publisert i *Sosiologi i dag*. Kamfjord kritiserer generativ planlegging som grunnmodell for planforståing og planpraksis, og forslår «generativ mønsterplanlegging» som eit alternativ.

I Ottar Brox sin modell, generativ planlegging, finst ikkje kommunen. Det er kanskje den viktigaste innvendinga mot modellen – at den ikkje ser

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

betydninga av den lokale, demokratiske institusjonen som, i tillegg til å levere velferdsytningar, gradvis overtar plan- og utviklingsansvaret frå eit fjernt og ekspertstyrt statleg (eller regionalt) nivå, også i dei minste lokalsamfunna langs kysten (Aarsæther 1977). Denne mangelen er aleine nok til å «parkere» generativ planlegging som ramme for lokal planinnsats, samstundes som det er element i modellen som det er uomgjengeleg nødvendige å inkludere, for å sikre plankvalitet.

Frå plankritikk til alternativ planlegging (2): Handegård og kommuneplanlegginga

Mens Brox hadde levert sitt «bod» på ei alternativ planlegging allereie i 1971, så kom Odd Handegård med sitt «*Notat om generalplanlegging i utkantkommuner*» to år etter. Notatet er på 24 sider, og det er openbert skrive som ledd i arbeidet med å bygge eit oppdatert pensum for undervisninga i samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning. I løpet av 1973 kom det heile fem notat frå Odd Handegård, alle utgitt på ISV si «stensilserie A». Ved sidan av notatet om generalplanlegging tok Handegård opp «Koordinering», «Kommunesentrum og omland», «Flytteprosesser i et øydistrikt», samt kritikken av Landsdelsplanen (Ottar Brox). Mens den sosialantropologisk orienterte Ottar Brox ønskte seg eit fokus på hushaldsbasert produksjon og yrkeskombinasjonar i små kystbygder, så ville statsvitaren Odd Handegård ha kunnskap om kommunar og planlovgiving inn som sentrale komponentar i den nye planleggarutdanninga. Dei to omgrepa som definerte utdanninga (planlegging, lokalsamfunn) vart nærast personifisert gjennom dei to fagpersonane.

Notatet til Handegård handla altså om det som den gongen heitte «Generalplanen», men som frå 1985 av får nemninga «Kommuneplanen». Det var bygningslova av 1965, sett i kraft 1966, som introduserte generalplanlegging, og som gjorde slik planlegging obligatorisk for alle norske kommunar. Tidlegare hadde plankravet berre omfatta bykommunar, men frå 1966 skulle altså alle med, også dei minste utkantkommunane.

Odd Handegård spør i notatet: «*Er det i det hele tatt mulig å tenke seg generalplaner som fungerer til fordel for nordnorske utkantkommuner?*» (Handegård 1973:2). Han er i utgangspunktet skeptisk, men startar med å gi

eit oversyn over tre former for kommunal planlegging som etter hans syn må vere med i ein generalplan: Det gjeld

- (1) Arealplanlegging /fysisk planlegging
- (2) Teknisk-økonomisk planlegging
- (3) Næringsmessig planlegging.

Handegård drøftar så om vilkåra er til stades for ein integrert plan, gjennom utforminga av lova. Han viser, med referanse til lova sine forarbeid, at motivasjonen først og fremst har vore å få offentleg kontroll med arealbruken i kommunane – at den ikkje skjer ved berre å ta stilling til kvar enkelt byggesøknad, men at utbygging skal skje i henhold til er ein plan som viser kor ulike funksjonar skal lokaliserast, eller med lova sine ord:

... generalplaner som angir hovedtrekkene i utnytting av grunnen [...] og for løsningen av vann- og kloakkspørsmål eller andre spørsmål om tiltak til dekning av allmenne behov innenfor kommunens område. (Bygningslova 1965. § 20.2)

Generalplanen er dermed først og fremst er ein arealplan for kommunen, og tilfredsstillar dermed pkt. 1 i det han føreset at ein kommuneplan bør omfatte. Men ein arealplan som angir lokalisering av bustadar, næringsareal og offentlege institusjonar må nødvendigvis følgast opp med investeringar i veg, vatn og avløp, altså støtte Handegårds krav nr. to, om teknisk-økonomisk planlegging. Sitatet frå lova viser at generalplanen også omfattar dette («vann- og kloakkspørsmål»), men utan at lova angir ei klar kopling til kommunen sine økonomiske prioriteringar. Å finansiere teknisk infrastruktur i ein vidstrekt utkantkommune er ikkje noko ein kan ta over kommunen sitt årsbudsjett, her må det langsiktig økonomisk planlegging til.

Men så kjem Handegård si viktigaste innvending: Ein generalplan som viser ønskt arealbruk og som sikrar investeringar i vatn og avløp vert verande eit tomt skall, dersom ikkje folk vil etablere seg, bygge hus og investere i lokal næringsverksemd. Og her er vi ved eit kjerneproblem for norske utkantkommunar, skriv Handegård:

Her er situasjonen, både i kommunesentrene og særlig i kommunenes ytterdistrikter, som kjent en desperat mangel på arbeidsplasser. Det er derfor til stede et akutt behov for en plan-

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

legging som nettopp setter næringsutviklingen i kommunene i fokus. (op.cit.:8).

Det er altså punkt tre i Handegård sine krav til planlegging det skortar på i generalplanlegginga: Planlegging for næringsutvikling er ikkje omfatta av lova. Rett nok er det opna for at planlegginga også kan omfatte «tiltak til dekning av allmenne behov», men Handegård viser til at det i forarbeida til lova er ei svært snever oppfatting av «allmenne behov» som ligg til grunn, for her vert nemleg «forsvarets, sivilforsvarets og den sivile luftfarts behov» framheva (ibid.:5).

Men fråveret av eit nærings- og jobbperspektiv i bygningslova betyr ikkje at det offentlege fråseier seg ansvaret for næringsutvikling i distrikta. Distriktenes Utbyggingsfond (i dag *Innovasjon Norge*) hadde allereie sidan 1961 gitt lån og tilskott til næringstiltak i distriktkommunane, men då i ein relasjon mellom statsorgan og den enkelte bedrift (Teigen 2019: 53ff). Men kommunane er ifølgje Handegård «i stor grad sjaltet ut når det gjelder den næringsøkonomiske planleggingen» (ibid.:12).

Ved at generalplanlegginga ikkje integrerer næringsutvikling i det kommunale planarbeidet, risikerer kommunane å kaste bort pengar og ressursar på å arealdisponere en del «luftslott», skriv Handegård. Inntil kommunane har iverksett utviklingsplanar for det lokale næringslivet, har utkantkommunane råd til å vente med generalplanlegginga, hevdar han (ibid.:20).

Kva var så Handegård sitt alternativ? Han meiner at kommunane som «desperat trenger arbeidsplasser» må ha dette fremst på dagsordenen, og han etterlyser eit plansystem som gir opningar for dette engasjementet, og der det vert ein betre balanse mellom planen sitt innhald og planprosessen. Særleg det Handegård kallar ei reorganisering av planleggingsprosessen vil vere av avgjerande betydning for utkantkommunane. Her stiller han seg svært kritisk til praksisen med å «bestille» ein plan frå eit konsulentfirma, slik mange kommunar gjorde for å kunne etterleve lova sitt krav om planlegging.

I ettertid har vi sett at Handegård sine krav til kommunal planlegging i stor grad har vorte innfridd. Det vart opna for «strategisk næringsplanlegging» i kommunane frå 1980-talet av, men først i 2008 vart planlegging for

«verdiskaping og næringsutvikling» inkludert som eit obligatorisk element for kommunal planlegging (plan-og bygningslova § 3-1.

Tilbake i 1973 må Handegård ha vurdert kommuneplanlegging (generalplan) etter den dåverande bygningslova som passeleg irrelevant, og med små utsikter om at plansystemet ville forbeistrast på kort sikt (og riktig, det skulle gå 35 år). Den utdanningsmessige implikasjonen for ei alternativ planleggarutdanning vart dermed å bygge kompetanse på næringsutvikling, meir enn på planlegging etter bygningslova. Og ja, det opna seg faktisk jobbmoglegheiter for studentar med denne kompetansen: Mange distriktskommunar etablerte stillingar som tiltakssjef, næringskonsulent og liknande, alt frå 1970-talet av.

Om vi samanliknar Brox sin ultraradikale modell for «generativ planlegging» med Handegård sin kritikk av måten kommunal planlegging var innretta på, så er det lett å sjå ulikskapen, både for forskning og for utdanning. Sjølv om vi godtar premissen om at den nye utdanninga først og fremst skulle rettast inn mot distrikt og ruralitet i nord, så er fokuset på planlegging grunnleggande ulikt utforma mellom Brox og Handegård. Brox er oppteken av hushald som økonomiske aktørar, som sjølvstendige næringsdrivande, og han ønsker først og fremst statleg styrte rammevilkår som kan bidra til å fjerne flaskehalsar for livs- og næringsutfalding i det rurale lokalsamfunnet. Kommunen inngår ikkje i analysen.

Heilt omvendt for Handegård: Han har ei breiare oppfatning av folk lokalt (som ikkje berre er dei sjølvsyssette), og han ser større moglegheiter for å trygge deira levekår, ikkje berre gjennom kommunen slik den er per 1973, men han vil ha meir kommune – ein kommune som integrerer næringsutvikling i sin plan- og utviklingspolitikk. For Handegård gjeld det å forbetre planlegginga; utvikle lokal planlegging som har fokus på prosess og deltaking, og på næringsutvikling.

Forskjellen mellom Brox og Handegård kan i stor grad tilbakeførast til ulike akademiske tradisjonar – Brox med ei antropologisk «trening», Handegård med eit statsvitskapleg fagleg utgangspunkt. Statsvitaren ser det folkevalde Stortinget som gir lovgrunnlaget for å utøve planlegging, etter 1966 som eit lokalt, folkevald ansvar. Antropologen ser familiar i strev med å sikre sitt utkome og i dette strevet inngår retten til å stemme på parti som kan presse fram reformer som gjer livet meir leveleg lokalt.

Nils Aarsæther, med bidrag fra Bjørn Hersoug

Ved at Brox ikkje «ser» kommunen i dette fleirnivåsystemet, forblir kommunikasjonen mellom han og Handegård uforløyst: Plankritikk kan dei einast om, men grunnleggande sett anfører Brox per 1971 argument for minst mogleg planlegging, utover fjerning av «flaskehalsar», mens Handegård vil ha planlegginga utvida, demokratisert og prosessfokusert. Men verken Brox (med all respekt for «Generativ planlegging») eller Handegård stakar ut nokon konkret handlingsveg for dei studentane som søker seg til «samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning», når det vert spørsmål om rekruttering til ein framtidig yrkespraksis, utanfor academia.

Eit fagkritisk studentmiljø

Trass i klare faglege forskjellar var det eit godt samarbeid mellom Ottar Brox og Odd Handegård i oppbygginga av det nye fagtilbodet. Men dei var få, og det var på kort sikt vanskeleg å skape eit fagleg stimulerande studentmiljø, for dei fleste som starta studiet i Tromsø var unge folk. Men dette var eit problem som interimsstyret hadde sett, og ved alle institutt vart det innført ei ordning som kunne «lokke» vidarekomne studentar frå Sør-Norge til å fullføre sine høgre grads studiar ved Universitetet i Tromsø. Dermed kunne det verte eit levande fagmiljø alt frå starten av. Ikkje så få av desse studentane søkte seg til Forskingsgruppa for samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning, og her gjorde dei seg sterkt gjeldande i fagdebatten. Ein av desse, Bjørn Hersoug, har skrive sine betraktningar om denne tida:

Planen blir til mens du planlegger

Bjørn Hersoug, professor emeritus NFH, UiT

Hvorfor UiT og hvorfor planlegging? Som alltid er det noe som støter ut og noe som drar. For meg var UiO og Blindern et stort og hierarkisk system, mens UiT lokket med noe helt nytt, lite og oversiktlig, men først og fremst tverrfaglig. «Hva skjer i Nord-Norge?» hadde jeg allerede stiftet bekjentskap med etter et år i Ingeniørvåpenet i Nord-Norge, og Brox hadde jeg hørt i regi av SF. Planlegging var jeg allerede involvert gjennom undersøkelser som skulle legge grunnlaget for en samordnet plan for Hardangervidda. Vi hadde til og med laget eget firma, *Økoplan*, med utpreget tverrfaglig profil. Og som alltid står det kvinner bak; kjæresten var dratt nordover som erstatningslærer jula 1972 og syntes Tromsø kunne være spennende. Kort sagt, det meste var nord, men langt fra planlagt i detalj.

For de av oss som kom som cand.mag. var magistergraden målet – en forskningsorientert utdanning som da var på vei ut. Selv hadde jeg sosiologi, filosofi og sosialøkonomi og så fram til å kombinere disse for de neste tre årene. På lesesalen satt vi sammen, sosiologer, statsvitere, økonomer, historikere, antropologer og pedagoger, noe som åpnet for mange nye bekjenskaper. Men tverrfaglighet i praksis var atskillig mer komplisert. Selv tok jeg opp tråden med Dag Leonardsen, som kom fra sosiologi og kriminologi ved UiO, og vi ble raskt enige om å skrive en omfattende studie av Arbeiderpartiets distrikts- og næringspolitikk 1935-75. Det falt ikke i god jord, og noen professorer mente temaet var for stort og utflytende, noe som bare gjorde oss sterkere motivert. Men heller ikke samarbeid var uproblematisk. Søknad måtte til for å skrive felles avhandling, i praksis ordnet slik at vi skrev annethvert kapittel. Da organisert planleggingsundervisning startet våren 1974, var prosjektet godt i gang. Abraham Hallenstvedt ble oppnevnt som veileder, men hadde det travelt og var allerede tungt involvert i oppstarten av Norges fiskerihøgskole. «Redningen» ble historieprofessor Hans Fredrik Dahl, ved UiO, som opptrådte som uoffisiell veileder og sparringspartner. Han tok også initiativ til at avhandlingen ble utgitt på Pax to år seinere, men da forkortet fra 600 til 300 sider, med den lett polemiske tittel; «Bygger de landet?».

Da undervisningen startet høsten 1973 hadde profetene forlatt oss. Berge Furre, Torild Skard og Ottar Brox ble alle innvalgt for SV på Stortinget

samme år - et politisk hyggelig resultat, men faglig litt skuffende. Statsviteren Odd Handegård ble satt til å forvalte arven etter Brox, noe han gjorde med stor entusiasme. I planleggingsgruppa møtte vi mange med felles interesser, noen kommende magistre mens andre startet på det nye studietilbudet. I praksis var tilbudet ganske magert, og både studiet og pensum ble i stor grad gjennomført som selvstudium. Magistergraden var basert på ansvar for egen læring, og etter tre år ventet en omfattende eksamen (avhandling, 2x12 timer skriftlig eksamen, prøveforelesning og muntlig).

Brox og generativ planlegging ble skoledannende, men selv om vi var enige politisk, var det mye vi etterhvert stilte spørsmålstegn ved, ikke minst forherligelsen av Nygårdsvold-populismen og realismen i Brox sin versjon av småbrukersamfunnet. Politisk gjaldt det å finne en tredje vei, mellom tilbakeskuende populisme med utspring i Venstremiljøer i Bergen og nyfrelste AKP-ere som tidvis dominerte det samfunnsvitenskapelige studentmiljøet i Tromsø. De første var primært opptatt av lokale samfunn i periferien, mens de sistnevnte var opptatt av klassekampen i industriedene og i byene. Utfordringen «By og land, hand i hand» var ikke bare en politisk utfordring, men også en faglig. Hvordan planlegge for å se både sentrum og utkant i sammenheng?

Hva fikk vi så ut av planstudiene? For det første, en livslang interesse for lesing på tvers av fag og en sterk vilje til å jobbe tverrfaglig. For det andre, en kritisk tilnærming til etablerte sannheter, også de som kom fra egne profeter. For det tredje, et papir på at vi hadde et visst grep på (teoretisk) planlegging. Praksis kom først seinere, og da i form av fylkesplanlegging i Troms fylkeskommune, en planform som lå langt fra generativ planlegging. Etter fem år gikk turen tilbake til UiT, men da på Norges fiskerihøgskole, først som stipendiat og deretter amanuensis og professor i fiskeriplanlegging. Men det er en helt annen historie.

Oppstart og mannefall

Utdanninga i Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning var frå starten av tenkt som ei spesialisering innafor cand.polit.-studiet. Cand.polit.-studiet var tenkt som ein «monolitt», noko nær eit profesjonsstudium, og ulikt den dåverande universitetsmodellen der tre fag inngjekk i ein cand.mag., og der eit av de desse kunne byggast ut til hovudfag.

Tromsø-«monolitten» var basert på at studentane gjennom studieløpet skulle veksle mellom å ta fellesemne i metode og teori, og fordjuping innafor ei spesialisering (der Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning var ei av fire retningar). I denne studiemodellen skulle dei første tre semestera vere felles. Deretter kom spesialisering i regi av forskingsgruppene, så eit heilt år med praksis, etterfølgd av eit fjerde år som igjen skulle vere felles, og til slutt eit hovudfag (spesialisert i forskingsgruppe) på to år. I neste kapittel skal vi sjå at denne modellen ikkje fungerte godt, og at den etterkvart, etter mykje intern strid, vart endra.

Utdanninga i samfunnsvitskap starta med ex.phil. hausten 1972, og heldt fram i 1973 med første års grunnfagskull. Så ville dei første studentane som valde spesialisering Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning vere klare for oppstart i januar 1974.

Men før den tid hadde det skjedd store ting i det «minimale» fagmiljøet som forskingsgruppa utgjorde: Vi har nemnd at Ottar Brox i 1973 vart vald inn på Stortinget, som representant for SV, og Odd Handegård vart då att som (førebeles) den einaste fast tilsette. Og det skulle verte enda meir vanskeleg, for tidleg i 1974 søkte Odd Handegård seg over til Norges Fiskerihøgskole.

Litteratur

Bjørklund, T. (1982). *Mot strømmen – kampen mot EF 1961-1972*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brox, O. (1966). *Hva skjer i Nord-Norge?* Oslo: Pax

Brox, O. (1971). *Avfolking og lokalsamfunnsutvikling i Nord-Norge*. Avhandling til lisensiatgraden, Norges Landbrukshøgskole.

Brox, O. (1971). *Generativ planlegging i PAG – artikkelsamling 2*. Bergen: Populistiske Arbeidsgrupper, s 67-77.

Brox, O. & Handegård, O. (1974). *Landsdelsplanen for Nord-Norge – kritikk og alternativ*. I *Stensilserie A, samfunnsfag, nr 8*, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Eriksen, E. O. (1996). *Det nye Nord-Norge – avhengighet og modernisering i nord*. Bergen: Fagbokforlaget.

Fulsås, N. (1993). *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Brox, O. (2014). *Intervju med Eivind Bråstad Jenssen 14. Oktober 2008*, I Jensen, E.B. *Universitetsspionerene*. Tromsø: UiT Norges Arktiske Universitet, s. 33-42.

Handegård, O. (1974). *Notat om generalplanlegging i utkantkommuner*. I *Stensilserie A, samfunnsfag, nr 9*. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Kamfjord, G. (1973). *Generativ mønsterplanlegging. Sosiologi i dag*.

Kjellberg, F. (1965). *Politisk lederskap i en utkantkommune*. I *Tidsskrift for samfunnsforskning* årg. 6, nr 1, s. 74-90.

Kleven, T. (2011). *Fra gjenreisning til samfunnsplanlegging. Norsk kommuneplanlegging 1965-2005*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Alternativ planleggarutdanning i Tromsø: Inspirasjonen frå Ottar Brox

Lindblom, C. E. (1973) *The Science of Muddling Through* i Faludi, *A Reader in Planning Theory*. Oxford: Pergamon Press, s. 151-170.

Løchen, Y. (1998). *Institutt for samfunnsvitenskap*, i Bull, t. & Vorren, T. O. (red.) *Universitetet I Tromsø - Glimt fra de første 30 år*. Tromsø: Ravnetrykk, s. 239-247.

Mathiesen, P.(1998). *Litt om «forskjellighetens» problem i anledning 30-årsmarkeringen*, i Bull, T. og Vorren, T.O. (red.) *Universitetet i Tromsø - Glimt fra de første 30 år*. Tromsø: Ravnetrykk., s. 248-259.

Paine, R. (1970). *Coast Lapp Society II. A study of economic development and social values*. Tromsø: Tromsø Museum.

Park, G. (1958). *An Afterpiece to Peasantry*. Pdh-avhandling, University of Chicago.

Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax forlag.

Teigen, H. (2019). *Distriktpolitikkens historie i Norge*. Oslo: Cappelen-Damm Akademisk.

Øyen, Ø (1958). *Jernverksbyen tar form*. Dr.philos-avhandling, Universitetet i Oslo.

Aarsæther, N. (1977). *Framveksten av kommune-orientering i norsk distriktpolitikk*. I *Sosiologi i dag*, nr 1, 1977.

Aarsæther, N., Oltedal, A., Botnen, I., & Ramsdal, H. red. (2023). *Venstrepopulisme? Ja!* Oslo: Novus forlag.